

ЗДРАВКО ВЕЛИМИРОВИЋ

ЗАВРШНА РИЈЕЧ

На крају рада и договарања на нашем Скупу хоћу да истакнем важност одређења учесника да се већи дио времена посвети теми поновног буђења и обезбјеђења егзистенције домаћег филма. Данас је, видимо, југословенска кинематографија разбијена - биоскоп, као центар културног окупљања и као комплементарна привредна дјелатност, готово да више и не постоји, координација између производње (на издисају) и дистрибуције скоро је симболичка. О будућности југословенског филма можемо, дакле, ефикасно и компетентно да разговарамо и закључујемо једино ако државни органи обје републике прихвате и одлуче да на друштвену сцену врате конзистентну културну политику, давно већ упуштену и заборављену. Под тим условима било би и филма, као организоване дјелатности, и њене умјетности, за публику пријеко потребне и љековите. Треба, дакле, да се међу синеастима појаве овлашћени представници министарстава културе, са јасно формулисаним ставовима државе. Да их више не убјеђујемо у потребу обнове каквог таквог система у кинематографији, која је, свуда у цивилизованом свијету, индустријски и тржишно организована, са цијеном рада, у стваралаштву и производњи. Само тако инсталирана културна дјелатност, још и као привредна грана, многим земљама доноси, уз културни углед, и значајне девизе.

У међувремену, морамо се прилагодити актуелним неповољним околностима. Значи, ваља се и даље обраћати "вољним и невољним" донаторима и спонзорима, с муком затварајући финансијску конструкцију пројеката. Они, претежно приватници, који могу да дају нека средства за производњу треба да виде и свој интерес и разлог за учешће, а ми то треба да процјењујемо. Организовано

друштво мора да се изјасни шта хоће од филма, да ли улогу коју би подржала патриотски свјесна културна јавност, или ће као до сада филмски стараоци бити олако препуштани иностраним политикантским уцјењивачима, који су вазда спремни да финансирају разорни антијугословенски еспап! Последња деценија убједљиво свједочи колико су ризичне "комбинације" када страни капитал пожели да се "ушнира" у домаћи филм. Кад год је финансијер са Запада помагао наше филмске подухвате, то је увијек рађено са неким одређеним циљем. Прецизније, готово увијек је то био покушај чисте политичке инструментализације. Манипулација филмовима и умјетничким, наводно стилским, оријентацијама, у круговима малих, политички нациљаних земаља, у глобалној стратегији покорвања свијета, показује да се страни наручилац и финансијер планираног филма увијек усмјеравао ка раздешавању духовног бића тога народа, ка његовој културној декомпозицији и моралној деградицији. А све ради изазивања дефетизма. Наша земља претрпјела је дуготрајни, уводни психолошки рат пред планирану војну агресију. Истурени "јуришник", са домаћег терена, предвиђен за деструкцију југословенске менталне и духовне одбрамбене линије, био је, то се мора рећи филмски ЦРНИ ТАЛАС, покрет који је у почетку најављивао борбу за наводне естетичке промјене и демократска културна унапређења. Естетике тога таласа заиста је било у дјелима неколицине даровитих, образованих и мудрих аутора, који су и прије појаве ЦРНОГ ТАЛАСА били протагонисти озбиљне критичке оријентације у домаћем филму; а који су, тек накнадно, тенденциозно прибројани уз остале далеко мање вриједне учеснике овога покрета. Александар Петровић, Мића Поповић, Пуриша Ђорђевић, дали су међутим, дјела значајне умјетничке вриједности. Зашто не казати да су неки њихови, доста ријетки, слабаши филмови, а "умочени" у политику, били одлучујући при њиховом каприциозном сврставању у ову екстремно политичку струју домаћег филма. Тиме је нанесена штета овим ауторима, као и југословенској филмској историографији у цјелини.

Први, острашћени бојовници ЦРНОГ ТАЛАСА, и њихови тврдокорни саборци у медијима, направили су доста нереда у нашем филму. Почевши од рушења критеријума и система вриједности па до разбијања стручне организације рада и дотле још увијек каквеватке козистентне пословне координације у ЈУ филму. Из даљине управљани ЦРНИ ТАЛАС изазвао је и појаву једне гомиле агресивних, претежно припростих и углавном нестручних лица, која су, жељна брзе афирмације у филму, уз громогласну подршку споља и изнутра, забродила нашем изненађеном и збуњеном културном сценом. Само ријетки у нас су схватили одакле вјетар дува.

У одсуству било какве трезвене културне политике, ЦРНИ ТАЛАС је, у истину, био гвоздена песница којом је, од 1961-1973. године, обарано све што се до тада сматрало за успјешно и лијепо у домаћем филму, а нарочито то што је било у складу са традиционалним културним вриједностима нашег народа:

- естетска полазишта, етичке константе, племенита емоција, мисао, боја и ритам на овим нашим просторима... синхронизованим акцијама све је ово било истискivano, да би уступило мјесто циничном програму усмјереног увођења простаклука у ткиво слике и ријечи "новога стила" филма. Из круга теоретичара ЦРНОГ ТАЛАСА објављено је доста програмских крилатица међу којима је, вјерујемо, кључна била њихова идејна одредница: "ИСТИНА - УМЈЕСТО ЉЕПОТЕ!" - (као да те двије категорије могу бити доведене у сукоб, или у било какву опреку!). Тај нонсенс је изгледа био неопходан да послужи као заводљиви популистички амблем на барјаку овога покрета. Тадашњи "теоријски" поклицы, позиви и називи били су: "За естетику ружнога" и "О одвратноме".

Креативни израз у ЈУ филму, онај до 1961. године, дакле већ развијени и одњеговани филмски језик у нас, као прихваћено средство поетске комуникације са гледиштем, замјењиван је зачуђујуће поједностављен редитељским рукописом код већине црноталасоваца, при приказивању садржаја омеђених баналном стварношћу, са "антијунацима" (!) "периферијским змајевима"... Па ипак, чак и у оквиру овако зачудне идејно умјетничке платформе, неки од истакнутијих аутора Ц. Т. сачинили су и неколико занимљивих, па и прилично успјелих филмова (Ж. Павловић, Д. Макавејев и Ш. Кадијевић). За многе друге учеснике у овим "револуционарним гобањима" умјетничка љепота и поезија филма остале су ван виднога поља и било каквог стваралачког интереса. Силна жеља за доминацијом у домаћем филму заслијепила је ове поданике деснога једноумља.

Наравно, да ни моћни свјетски ПЛАНЕР није бринуо за поезију. Он је систематски усмјеравао југословенски филм ка стварању хаоса у њему и око њега, а ради разбијања нашега културног и моралног идентитета, у ширем дијапазону...

ЦРНИ ТАЛАС је био годинама отворено и интензивно подржан од западних медија и њихових "теоретичара" и критичара на неким европским фестивалима. То је умножавало редове припадника Ц.Т. Ондашња државна власт је ефикасно "припомагала" мобилисању чланства овога "борбенога братства": југословенске синеасте је, путем наметнутог тзв. "СЛОБОДНОГА СТАТУСА", извела на ветрометну пијацу, без цијене њиховога рада, дакле, "без ручка и вечере" - како се тада говорило, па се приличан број испошћених појединаца са филма лако сврстао уз побједнички бар-

јак! "Мишљење и пјевање" остављали су за нека боља времена... Титова власт се, зачудо, двосмислено односила према овом покрету: финансирала га је, па и подржавала, иако је црноталасовска идејна усмјереност ударала у саме темеље владајуће политичке доктрине. Али, некадашњим вођама СФРЈ био је важан "демократски имиџ" и такав ефекат на Западу... Са ЦРНИМ ТАЛАСОМ, као са својом плаћеном опозицијом, раскид власти био је жесток 1973. године, када се "неопрезно и прекомјерно" ударило и на самог "старјешину државе".

Обновљено црно бојовништво (1993-1999) добијало је још ефикаснију помоћ од истих спољних "поштовалаца": шпице тих њихових филмова свједоче о видном ангажовању корпорација са Запада и финансирању и оних филмова чија таква оријентација приказује наш народ у крајње неповољном свијетлу, и морално срозава, пред медијски затрованом западном јавношћу.

... За жаљење је што је ЦРНИ ТАЛАС, као иритантна тема, тек узгредно помињан на нашем скупу, па ето, није био ни отворен за ширу расправу. Било би заиста неизбежно да се разговор о овим питањима обнови у некој будућој, социолошки и културолошки заснованој студији... Смисао нашега Скупа и јесте био у томе да започнемо озбиљно преиспитивање прошлости ЈУ филма, да би, свјесни чињеница, могли да се трезвено и мудро поставимо према будућности.

Вратимо се, ево, на самом крају, нашој прегријаној садашњости. Кључно питање за актуелну производњу филмова, данас и овдје, јесте како и гдје наћи новац за филм и како се договорити са даваоцима, друштвеним и приватним. Како наћи заједнички интерес. Како и гдје пласирати домаћи филм, како покрити трошкове производње. О некој заради, у овим сложеним спољнополитичким околностима наше државе, за сада да и не размишљамо.

Кинематографија се може обновити једино као компактна цјелина сва три њена саставна елемента: производње, дистрибуције и приказивања - у биоскопима и на телевизији. Без биоскопа - нема "филма". А са телевизијом је, изгледа тешко наћи заједнички језик и интерес. Горко је искуство домаћих синеаста са партнерима из телевизије који, са позиције свог упрошћеног укуса, желе да утичу на одлуку о томе које филмове треба снимити и ко треба да их снима. Ту има много "побрканих лончића" који узрокују промашаје, или, у најбољем случају, млаке ефекте. Да и не говоримо о скученој жанровској скали на нашим ТВ екранима. Навели смо, ових дана, дугогодишњи изостанак најмање седам драмских и музичких жанрова које је "појела" духовна и стручна ускогрудост наших уредника и ТВ продуцената. При помену телевизије, морамо се осврнути на три несхватљиве појаве.

а) Све је рјеђе приказивање квалитетних домаћих играних и документарних филмова (научно је утврђено да се филмска публика обнавља сваких седам година!)

б) И кад се, ето, деси да неки од значајних креативних филмова буде приказан на екранима наших ТВ станица, онда се емитовање често прекида, при чему се у ткиво филма безобзирно убацују политикантске или комерцијалне поруке! Ово неукусно подржавање медија западнога потрошачког друштва брутално руши интегритет умјетничке структуре дјела, па самим тим и достојанство нашега филмског стваралаштва!

в) Стара навика да се југословенски филмски стваралац често игнорише у сопственој кући, па и економски поткопава, довела је до спреге филмских "продуцената" из раније епохе и данашњих ТВ менаџера при отимању легитимних ауторских права домаћим режисерима и сценаристима. Негдје од половине седамдесетих година аутори су уцјеном присиљавани ("хоћеш, или нећеш да радиш?!") да дио својих права, на основу свога филмскога дјела, користе само прве три године послје премијере! Будућих надокнада морали су да се одрекну. Та средства, ево, већ 30 година конзумирају чиновници у још, формално постојећим, производним кућама. Од прије десетак година, права на ТВ експлоатацију тих културних дјела изнајмљују новокомпонованим посредницима, тако да аутор некада истакнутих филмова нема ни права на приходе од приказивања, а ни могућност да протестује због рушења својих моралних права.

Вријеме је да, без одлагања, заједнички размотримо једну деликатну тему. Јавља се потреба за широм културном, а посебно филмском сарадњом и координацијом између наших двију република, Црне Горе и Србије. Ако се обнови заједништво на филмској траци, биће сарадње и на много ширем културном плану. Било би од неоцењиве важности да учесници овога Скупа у закључном документу формулишу предлог да ове двије републике заједничким средствима, за почетак, направе један играни филм у копродукцији!... Морамо се овом приликом подсетити дивне југословенске оријентације која је трајала првих двадесетак година у домаћем филму. Тада је било важно да филм буде на умјетнички солидном нивоу, без обзира чија је тема или из које републике су ствараоци и глумци. То је било једно доба племенитога дружења, коме је била непозната гранична линија која раздваја културу људи и народа. Ево примјера: "Славица", први југословенски играни филм, са темом из НОБ-а Далмације, са претежним учешћем стваралаца и глумаца из Хрватске, истовремено је и *први српски филм*, у послужератној организованој кинематографији (продуцент - "Звезда филм" Београд, година 1947). Готово истовремено Јадран филм из

Заграда снима играни филм "Живјеће овај народ". Тема: страдање и борба српског народа у Босни и Хрватској против наци-фашиста и усташа. Аутори филма и већина глумаца били су Срби. Продукционо - сасвим легално, то је био *први хрватски* филм (1948). Дистинкције тада нисмо ни уочавали, јер и један и други примјер свједочили су о обостраној жељи да се позитивним емоцијама, залијече тешке ратне ране. Додајмо и још неке, такође занимљиве примјере: Године 1960. снимим сам свој први играни филм "Дан четрнаести". Тема, амбијент, глумци, дио коаутора и сви остали сарадници, били су везани за Београд. Продуцент - из Црне Горе ("Ловћен филм"). Нико се тада у Београду није питао "откуд сад ови Црногорци"! Као што нико у Црној Гори тада није питао редитеља Вељу Стојановића: "Шта ће ти продуценти Србијанци, кад је у твојим филмовима све црногорско"! Редитељ Мило Ђукановић, Цетињанин, баш као и Веља Стојановић, и ја, направио је најприје два "београдска", а потом и један "сплитски" филм. И нико се није нашао да Милу замјери што црногорске филмске фондове троши на "туђе филмове"! Нажалост, тек касније смо се међусобно отуђили, и у томе је наша данашња невоља.

Нама, неминовно, припада задатак да покушамо све, да се премости и превазиђе данашња мука, да уочимо заједнички културни интерес и циљ клапа заједничког филма. Ако то буде, уистину ћемо се осмјехивати једни другима. А то је већ довољно. Широм би била отворена врата за сваки будући успјех.

На крају, ја вам свима топло захваљујем на учешћу у овом првом нашем стручном и научном окупљању, под кровом и окриљем Црногорске академије наука и умјетности - што је иначе јединствен случај у свијету. Сљедеће скупове водиће, свакако, "неки нови клинци". Ми данашњи, наше дјело и ова наша размишљања о себи и о своме времену, послужиће за њихово зрело и здраво ситуирање у филмску умјетност сљедећега вијека.